

Sarıkamış'tan Sonra Birinci Dünya Savaşı Harşit Savunması ve Gümüşhane Kürtün Harekâtlarının Önemi

S.Vedat Karaarslan Arkeolog- Elektronik Mühendisi (MSc.)

Dere' denildiğinde anlaşılan ancak bir nehri besleyen bir kol olmaktan ziyade bir vadi içinde kendi başına buyruk bir şekilde akan **Harşit Çayı**, en azgın olduğu mevsimlerde 232 m³/saniye değerine çıkan debisi ile 1876 metre rakımlı **Vavuk Dağı**'ndan başlayarak azalan bir eğimle Gümüşhane merkezde 1153 metre, Torul ilçesinde 1113 metre, Körtün ilçesinde ise 629 metreye giderek azalarak inen yükselti eğimleri ile Karadeniz'e kadar uzanan 160 Km lik uzunluğunda yerel kültürleri de barındıran tarihsel bir abide olarak bilinir.

HARŞİT ÇAYI'NIN GÜMÜŞHANE GEÇİŞİ [1]

Teorik olarak suyun en hızlı aktığı noktalarını birleştiren en derin noktaları olarak çizilen coğrafik '**talveg**' eğrileri akan sudan maksimum yararlanma ekonomisini ortaya koyar.

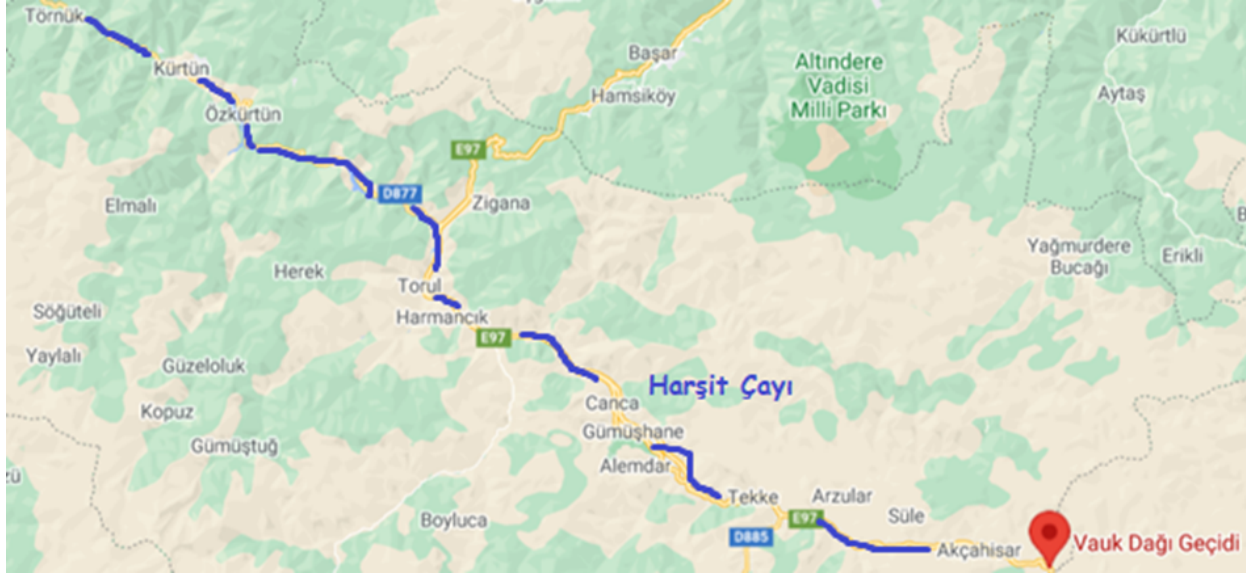
Buna göre **Bağlarbaşı (Sorda) Mahallesi**'nin kuzeyindeki **Akçakale** burnunda **hız alan Harşit'in suyu, Mavrangel (Çamlıca) Deresi** ile birleşerek **Çatalkaya** kıvrımını geçtikten hemen sonra **Hudura (Alemdar)** ya da **Melisa Deresi** ile birleşerek **Halgent (Eskibağlar) Mahallesi**'ne girmek üzereyken ikinci kez akışı hızlanan Harşit Çayı'nın en hızlı aktığı alanda kurulan o dönemlerdeki adıyla Halgent Barajı'nın suyu kanallar ile taşınarak elektrik santraline ulaşırdı. Bu baraj Gümüşhane'nin yıllarca elektrik ihtiyacını karşılamıştı. Harşit Çayı üzerine vurulan ikinci set olarak yapılan **Torul** girişindeki baraj ise aşağı Harşit havzasının en önemli elektrik ihtiyacını karşılardı. Çayların bir kol olarak nehri besliyor olmaları teorisine karşın Harşit Çayı, aksine Gümüşhane merkezinde Mavrangel (Çamlıca), Hudura (Alemdar) Dereleri başta olmak üzere, Musalla, Haşara, Krom, İkisü (Harava), Çit, Erikbeli, Musalla, Ambarlı ve Keçi adlı dereleri ile birlikte bu uzun yolculuğunu aşağı havzasında aldığı bu sular ile adeta bir **'nehir'** azameti gibi Karadeniz'de son bulan yolculuğunu tamamlar. **Harşit Çayı'nın kendi başına buyruk bir çay ve kendine has bir flora ve faunası olma özelliği vardır.**

GÜMÜŞHANE HARŞİT ÇAYI BARAJ SAVAĞI

Sadece Harşit Çayı'na özgü **'dere'** kelimesinin adı iki dağ geçidi arasındaki geçit anlamına gelen Farsca'daki **dare/darre** ya da Avesta'da geçen **'darena'** olarak bilinen **'vadi – yar'** kelimesinden Türkçe Kıpçakca bir kelime **'vadi'** anlamına da gelir. Mutluluklar Kapısı anlamına gelen **'Dersaadet'** adlandırmasında olduğu gibi Farsca **'dar'** kelimesinden üretilen **'dere'** kelimesi Türkçe içinde su akan ya da akmayan vadi anlamına gelir. Sadece **'dere'** olarak adlandırılması ile **'Harşit Çayı'nın** bu adlandırmasında yatan gizli bir anlamı da **'vadi'** nin içinden bazen büyük bir hışımla bazen de nazlı nazlı akan suyu ile Harşit, vadi boyunca geçtiği yerleşimlerde olduğu gibi **Gümüşhane**'den başlayarak **Giresun**'un ilçesi **Tirebolu**'ya kadar uzanan dere- çay- vadi kültürünü ortaya koyar. Honigmann'a göre adının **Kharsut** olarak bilindiği Harşit kelimesi sıcak

anlamındaki 'har' kelimesindeki gibi güneş anlamına gelen Persce 'hor' 'khor' olarak Irak'ın kuzeyinde bir sit alanı şehri olan Khorsabad şehrinin adındaki ön ek ve Horasan şehrinin 'güneşin yükseldiği ülke' anlamına gelen ifadesi gibi aynı zamanda şimdiki adı **Gökdere** olan Gümüşhane'nin en yüksek köylerinden olan **Hur** köyünün adında da yerini bulmuştur. Kelimenin tarihçi F. Kırzioğlu tarafından kökenleri 'haş-rûd' kelimesine dayandırılarak Türkçe mücevher, süs takısı anlamına da gelen 'kaş' kelimesi ile Farsca akan/giden/ırmak anlamına gelen 'şûd' kelimesinin birleşimi olarak suya karışan maden anlamına gelen ifade olarak tanımlanır.

Harşit Çayı ya da Dere'nin bu kültürel tarihini pekiştiren **Sarıkamış Harekâtı**'nın 14 Aralık 1914 tarihinde başlayıp 17 Ocak 1915 tarihinde sona ermesi ile Rus Ordusu'nun 18 Nisan 1916 tarihinde denizden karaya çıkardığı birlikleri ile Trabzon kentini işgal ederek Doğu Anadolu üzerinden karadan da ilerleyerek bu gücü ile birleşmek üzere 19 Temmuz 1916 tarihinde Gümüşhane'yi işgal etmesi sonucunda Doğu Karadeniz Bölgesinin kaderi I. Dünya Savaşı'nda bir kez daha gündeme gelmişti.

I.Dünya Savaşı'nda Doğu Karadeniz sahil kentleri halkı Gümüşhane'den doğarak Gümüşhane-Torul-Kürtün ve Tirebolu yerleşimlerinden 160 Km lik vadi içinden geçip Karadeniz'e dökülen 'derenin' yani Harşit Çayı'nın batı yakasına geçerek doğu yakasında mevzilenen Rus birliklerine karşı savunmaya geçmişlerdi.

Harşit Çayı'nın batı yakasına geçen Türklerin önemli bir direniş noktası olan etimolojik olarak öz Türkçe bir kelime olarak bir araya getirmek, toplamak anlamına gelen küremek kelimesinin de kökü olan 'kür' kelimesi ile yığın anlamına gelen 'tün' kelimesinin birleşiminden oluşan adının kelime anlamı Türk Dil Kurumu'na göre "**rüzgârın kuytu yerlere topladığı kar yığını**" olarak etimolojik yönden adlandırılan Kürtün ilçesi çok önemli bir üs olarak kullanılmıştı.[4] Kürtün, Samsun'un Çarşamba ilçesinde de halen kullanılan bir yerleşim adı olarak bilinir.

Kürtün, Gümüşhane'nin Vauk Dağı'ndan doğan Harşit Çayı ve Vadisi içinde Doğu Karadeniz Bölgesinin iç kesimlerinde 1300 metre yüksekliğe uzanan dağ silsilesi arasında aniden yükseltinin 500 metreye kadar indiği coğrafyada, Harşit Vadisi içinde bölgenin tarihinde yüzyıllarca önemli rol oynayan bir merkez olarak Harşit Vadisi içinde akan 160 Km lik uzunluğu ile önce **Sifon Deresi** adıyla Vauk Dağı'nın kuzey eteklerinden doğan Harşit Çayı yoluyla binlerce yıldır var olan tarihi bir bölgede yer alır.

Birinci Dünya Harbi sırasında İstanbul'dan hareket eden bir Osmanlı gemisindeki Erzurum- Gümüşhane-Torul bölgesine ait askeri haritalar, bir Rus muhribi tarafından ele geçirilmişti. [2] Ruslar için Karadeniz'in kilit noktası

konumundaki Gümüşhane'nin ele geçirilmesi çok önemliydi. Bunu çok iyi bilen Şubat 1916 tarihinde III. Ordu Komutanlığına atanan **Mehmet Vehip (Kaçı) Paşa**, Trabzon'un işgalinin önlenmesi için 9 Nisan 1916 tarihinde **Fevzi Çakmak**'ı Gümüşhane'ye davet ederek burada bir görüşme yapmıştı. Bu görüşmede Trabzon'un tehlikede olduğu gören Vehip Paşa, Fevzi Çakmak'a Trabzon'a gitmesi emrini vermiş ve Trabzon-Of bölgesine de bir taarruz yapılması gerektiğini Fevzi Çakmak'a bildirmişti.

Bütün bunlara rağmen **Trabzon** şehri 19 Nisan 1916 tarihinde işgal edilmiş ve Gümüşhane'nin Karadeniz ile bağlantısı kesilmişti. İşgalden önce Trabzon'daki Osmanlı cephanesi ve erzaklarının Gümüşhane ve Bayburt'a gönderilmesinin güvenli olmadığı bildiriliyordu. Rus General **Liyahof**, Trabzon alındıktan sonra Gümüşhane yolunun da kontrol altına alınmasını istiyordu. Türk askeri tarihinin gizli kahramanlarından **Selahattin Adil**'in Trabzon'un işgali üzerine güneye çekilmesi emrini Fevzi Çakmak geri aldirarak Zigana geçidini tutması emrini vermiş, Fevzi Çakmak'ın komuta ettiği 18. Tümen Harşit'in güneyindeki Güvende Pazarı ve Çakmaktepe'yi ele geçirmişti.

Tarihi **Kop Direnişi** sonrasında Gümüşhane, I. Dünya Savaşı sırasında 19 Temmuz 1916 tarihinde 127. Rus Tümeni Torul'u 1. Plaston Tugayı da Gümüşhane'yi işgal etmişti.

İşgal kuvvetlerinin Trabzon Valisi **Schwartz**, işgal altındaki Trabzon'dan Ardasa'ya (Torul) ve buradan da Gümüşhane'ye uzanacak bir dekovil hattı inşasına başlamıştı. Bu bölgede bir demiryolu hattının olmaması 1915 yılının Ocak ayında Osmanlı Ordusu'nun bir facia ile sona eren Sarıkamış Harekâtı'nda Trabzon'a gelecek ikmal gemilerindeki silahların demiryolu ile Sarıkamış cephesine ulaşamaması lojistik problemini Ruslar çok iyi etüt ettiklerinden bu dekovil hattı inşaatı onlar için çok önemliydi.

Fevzi Çakmak komutasındaki 37. Tümen'e ait Osmanlı kuvvetleri Harşit Çayı'nı geçip doğu tarafındaki Rus Kafkas Ordusu'nun 123. Tümen birliklerine ağır kayıplar verirken Trabzon ve Görele'de konuşlu Rus hava kuvvetlerine ait tayyareler Harşit Vadisi boyunca Osmanlı siperlerini bombalıyorlardı.

Nitekim **Kop Dağı**'ndaki tarihi direniş sonrasında bu işgalin ardından Karadeniz kıyılarını gemilerle bombalayan Rus kuvvetlerinin kıyıya çıkardığı askerlerine karşın 21 Temmuz 1916 tarihinde Rusların Körtün üzerinden **Fol Deresi**'ne (Vakfıkebir) girmesi üzerine Harşit Çayı Vadisi boyunca 21 Ekim 1916 tarihinden itibaren Osmanlı kuvvetleri ve yerel halk büyük bir dirençle karşı koymaya

başlamıştı.

İşgal kuvvetlerinin büyük bir direnişle karşılaştığı Harşit Vadisi içinde Osmanlı kuvvetlerinin ilk ciddi başarısı, Fevzi Çakmak'ın anılarında da [3] yazdığı üzere 18 Kasım 1916 tarihinde Kürtün ilçesindeki Uluköy'de işgal güçlerinin 505. Alay askerlerine verdirilen önemli kayıplar olmuştur.

Bu ilk saldırının ardından 24 Kasım 1916 tarihinde Gümüşhane-Giresun karayolu üzerinde Harşit Vadisi içinde bulunan Bedrama Kalesi, Osmanlı Kuvvetleri tarafından ele geçirilmiş ve Rus 490. Alayı'ndan çok sayıda Rus askeri esir alınmıştı.

Osmanlı kuvvetlerinin ikinci ciddi başarısı ise 16 Aralık 1917 tarihinde Rusya Devleti ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan **Erzincan Antlaşması** sonucunda işgalin fiilen sona ermesinden sonra **8 Şubat 1918** tarihinde Kürtün'ün Yeşilköy Köyü'nde bulunan **Kabaktepe**'ye yaptıkları baskın sonucunda başlayan Harşit Vadisi'nin işgal güçlerinden tamamen temizlenmesini başlatacak harekât olmuştur. **Harşit Savunmasının tarihi şahitleri olan siperler Güvende, Ağaçaşu, Kabaktepe, Naldöken, Balıklı, Gerdantepe hala bir tarihe uzanan bir kanıt olarak dimdik ayakta duruyor.**

Kürtün ilçesi bölgesinde gerçekleşen bu iki harekât Harşit Savunması olarak İstiklal Harbi'ne kadar gidecek bir fitili ateşleyen kıvılcım şeklinde askeri başarılar olarak tarihteki yerini almıştır.

Birinci Dünya Savaşı sürerken Karadeniz bölgesinin işgali sonrasında kurtuluşuna yol açan Harşit Vadisi muharebelerinin İstiklal Harbi içinde Kürtün Uluköy ve Kabaktepe muharebelerinin çok önemli rolü vardır.

Bu nedenle Karadeniz'i kurtaran bir ölçüde Kurtuluş Savaşı'na kadar giden yolu açan harekâtlardan biri olan Harşit Savunması'nın ilk tarihi başarısı olarak **18 Kasım 1916** tarihinin '**Harşit Savunması Günü**' olarak anılmasını ve bu yönde **Harşit Çayı ve Vadisi** içindeki bütün şehitliklerin ihya edilerek aziz şehitlerimiz ruhuna ithafen '**Harşit Savunması Tarihi Milli Parkı**' adıyla düzenlenmesi ve tescil edilmesi gerekir.

ARKEOTEKNO

[1] <https://www.dailymotion.com/video/x6zmq90> (Anadolu Ajansı)

[2] Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi Harekâtı -1935 Yılında Harp Akademisinde Verilen Konferanslar Mareşal Fevzi Çakmak.

[3] <https://www.google.com/maps/>

[4] Kelime TDK'ya göre aynı zamanda yük hayvanlarına vurulan semer, palan anlamına da gelir.

[5] <https://www.wikiwand.com/tr/K%C3%BCrt%C3%BCn> (makale resmi: Kürtün Güvende Yaylası)

KAYNAK LİNK:

https://www.arkedotekno.com/pg_626_sarikamistan-sonra-birinci-dunya-savasi-harsit-savunmasi-ve-gumushane-kurtun-harekatlarinin-onemi